

היבטים לשוניים בפרשת פקודי עט

דקדוקי קריאה וטעמים בפרשת פקודי ובהפטרות ובראשון של ויקרא

יש לשים לב לשינויים קלים בהשוואה לפסוקים מקבילים בפרשות תרומה ותצוה (כמו תוספת וי' החיבור).

לח כא אֱלֹה פְּקוּדֵי: אף על פי ששם הפרשה: פקודי, יש לזכור שכאן הפ"א רפויה. עֲבַדְתָּ הָאֱלֹהִים: אין געיא בה"א, גם אם בחלק מהחומשים מוסיפים געיא, שהוא בלמ"ד נח

יְתַדְתָּ ... יְתַדְתָּ: התי"ו בשוא נח

לט ד עָשׂוּ-לֹ: העמדה קלה בעי"ן מפני הגעיה שם

לט י וַיִּמְלֹאוּ-בּו: הלמ"ד ללא דגש בשווא נח¹ ואין להבליע את האל"ף שלאחריה, לא: וַיִּמְלֹ. טוֹרֵי אֲבֹן:

טעם נסוג אחור לט"ת. פְּטָדָה: הטי"ת בשווא נח והדל"ת רפויה²

לט יא וַיִּהְיֶה: היר"ד בקמץ³

לט יג וַיִּשְׁפָּה: היר"ד בקמץ רחב הפ"א בצירי לא בסגול

ככלל, יש להיזהר בכל אותם מקומות בהם המקראות דומים זה לזה בין תרומה-תצווה לבין ויקהל-פקודי. אחד מהם הוא:

לט טו שְׁרִשְׁתָּ: שְׁרִשְׁתָּ גְבֻלָּת אצלנו, לעומת שְׁרִשְׁתָּ גְבֻלָּת שבפרשת תצווה

לט ל אֶת-צֵיץ נֶזֶר-הַקֹּדֶשׁ: הנר"ן בצירי ולא בסגול

לט לד הַמֵּאֲדָמִים: אין געיא בה"א, ואין ספק שהמ"ם בשווא נח, האל"ף בקמץ חטוף (קטן)

לט מג וַיִּבְרָךְ: במלעיל, אין כאן נסוג אחור אלא, כל 'ויברך' שבמקרא במלעיל⁴

מ ד וַהֲעֵלִיתָ: העמדה קלה בה"א מפני הגעיה ובמלרע, הלמ"ד בצירי⁵

מ ט וַהֲיָה קֹדֶשׁ: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה

מ טו מִשְׁחָתָם: המ"ם בקמץ קטן

מ כט פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל-מוֹעֵד: טעם טפחא בתיבת פֶּתַח

מ ל לַרְחֻצָּה: הר"ש בקמץ קטן והח"ת כמובן בשוא נח

מ לב וּבִקְרִבְתָּם: ב"ת ראשונה בשווא נח והק"ף בקמץ קטן. יִרְחֻצוּ: הטעם בח"ת ומנוקד קמץ

מ לו וּבִהֲעֵלֹת: הבי"ת בשווא נח ויש להעמיד קלות את קריאת הה"א, יש לקרא: וּבִהֲעֵלֹת

הפטרות פקודי מלכים א ז, לספרדים פס' יג-כו ולאשכנזים⁶ מ-נ עובר לפרק ח א-כא:

יד איש-צִרִי חֲרַשׁ נְחֹשֶׁת: תיבה הזרקא במלרע, תיבה אחרונה במלעיל⁷

יז שְׂבָכִים: שי"ן שמאלית, וכן הדבר גם בהמשך

יט שוֹשָׁן: שי"ן ראשונה בשורק, לעומתו בהמשך כב שוֹשָׁן השי"ן בחולם!

כ גִּם-מִמֶּעַל: על אף הקושי, יש להקפיד על הפרדת התיבות.

על הכִּתְּרָת הַשָּׁנִית: טעם טפחא בתיבת עַל

כו וַעֲבִי: העי"ן בקמץ קטן

מ חִירוֹם: הר"ש בחולם ובהמשך הפסוק חִירוֹם בקמץ

מא וְהַשְׁבָּכֹת: שי"ן שמאלית וכן הדבר גם בהמשך

¹ אין בכוח המתיגה (מקל, דרבן) לעשות את השווא נע.

² אין להניע את השווא על מנת להקל על ההגייה.

³ ברוב הספרים הה"א בחטף פתח, בתורה קדומה, על פי כן התיגאן, בחטף קמץ. אבל נוסחאותינו המסתמכות על כתר ארם צובא – עיקר: וַיִּהְיֶה:

⁴ גם בצורת הפסק מוחלטת בזקף גדול הוא מלעיל והר"ש בסגול: וַיִּבְרָךְ כן הוא בחנוכת הבית ע"י שלמה מלכים א ח יד/נה

⁵ במקומות אחרים במקרא הלמ"ד בחירק

⁶ יתכן שמנהג אשכנז בח"ל שונה.

⁷ אין הזרקא והסגול מראים את מקום ההטעמה אלא מיקומם קבוע בסוף המילה, משמאל לאות האחרונה

מו צִרְתָּן: הצד"י בקמץ רחב⁸, הרי"ש בשוא נע
 מז וִינָח: במלרע יר"ד בפתח ודגש בנר"ן. להניח ולא לנוח!
 מט וְהַמְלִקְתִּים: הקר"ף בפתח לא בקמץ
 נ וְהַמְזַמְרוֹת: מ"ם ראשונה בשווא נח ומ"ם שנייה בשווא נע
 ח ב בָּחַג: הב"ת בסגול והחי"ת בקמץ
 ג וְיִשְׁאוּ: השי"ן ללא דגש בשווא נח, אין להבליע את האל"ף. לא וִישׁוּ!
 ד וְהַלִּוּיִם: הלמ"ד בשווא נח כבכל מקום וללא געיה בה"א
 ז וְיִסְכּוּ: הכ"ף דגושה; מְלַמְעָלָה: הלמ"ד בשווא נח ללא דגש
 יד וְיִבְרָךְ: הטעם בב"ת מלעיל
 כ וְאַתָּם... וְאַשְׁבּוּ... וְאַבְנֶה: הו"ו בקמץ, וי"ו ההיפוך לעבר. וכן וְאַשְׁם בפסוק הבא
 ראשון של ויקרא
 יא וְאַם-מֶן-הַצֹּאן: יש להקפיד על הפרדת התיבות

לח כו בָּקַע לַגְלִגְלֹת מַחְצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ. טיפת דיו של רש"י- הרב יצחק ישעי' וייס
 נר"ו גאב"ד נוה אחיעזר.
 ברש"י: בָּקַע, הוא סם משקל * מחצית השקל.
 *כך גירסת רש"י בכל הדפוסים, ונוסף החל ממקראות גדולות רפ"ד: ... משקל 'של' מחצית.
 וכמדומה שהוא מיותר. א"ה. אכן במהדורת מפעל הכתר של בר-אילן אינם גורסים 'של'.

פשוטו של רש"י בקצרה

בָּקַע, אינו שם המטבע, כמשתמע מהתרגומים, אלא הוא סם משקל, ששוקל כמו מחצית השקל. כי
 הפסוק בא להודיענו את משקל הכסף שנצטבר מפקודי העדה, ולא את כמות המטבעות שנאספו.

בָּקַע מתורגם באונקלוס תקלא ביונתן דרכמונא ובירושלמי טבע

בָּקַע מוזכר פעמיים בתנ"ך, כאן ובבראשית (כד, כב) בסיפור אליעזר שנתן לרבקה **נָזֶם זָהָב בָּקַע**
מִשְׁקָלָהּ. אונקלוס מתרגם בָּקַע **תקלא** וכאן תירגם **תקלא** לגולגולתא פלגות סלעא בסלעי קודשא,
 שמשמעותו שקל [של חז"ל] לגולגלת חצי סלע בסלעי הקודש. ואילו שקל מתרגם בכל
 מקום **סלעא** [שהוא שקל של תורה]. כי בימי חז"ל ואונקלוס היה שקל של תורה שהוא סלע, שווי
 שני שקלי חז"ל. ובפשיטא [=התרגום הסורי] מתורגם: מתקלא [שהוא שמו הארמי של השקל]
 לרישא פלגות מתקלא במתקלי קודשא. ובמיוחד ליונתן **בָּקַע** מתורגם **דִּרְכְּמוֹנָא**, שבספר עזרא
 (ב, סט) ונחמיה (ז, ע-עב) הוא שמו הפרסי של דינר, שבש"ס הינו חצי סלע. ובתרגום ירושלמי
 כת"י רומי **בָּקַע** מתורגם **טבע**, שהוא שמו של דינר בארמית ארץ ישראלית, וכלשון המשנה
 (שקלים ב, ג) חזרו לשקול טבעין. ובירושלמי שם, טבעין פלגות סלעא⁹.

לרס"ג בָּקַע הוא חלק מחצית

רס"ג בתפסיר (כאן) תרגם מילולית **בָּקַע לַגְלִגְלֹת מַחְצִית הַשֶּׁקֶל**: מנשקה לכל גמגמה, נצף מתקאל.
 והעיר הר"י קאפח: מנשקה נקרא כל דבר שבוקע וחולק לשנים, והכוונה למטבע שהוא 'מחצית'
 לגלגלת והוא חצי שקל של שקל הקדש. –הרי שפירש בָּקַע מלשון ביקוע וחילוק. ואילו בתפסיר
 הרס"ג בבראשית תרגם לפי העניין '**בָּקַע מִשְׁקָלָהּ**' 'נצף מתקאל' שתרגומו מחצית שקל, דהיינו
 שמשקל נזם הזהב היה כמשקל מחצית שקל.

רבי מנחם ר"י ג'נאח רשב"ם וראב"ע ורד"ק פירשו בָּקַע מלשון בקיעה

⁸ כך מופיעה מילה זו ביהושע ג טז ושם יש געיה בכא"צ.
⁹ א"ה. אולי כאן המקום לציין שהמלה מטבע אינה מלשון המקרא (גם לא טבע, כמו 'הרגל נעשה טבע' ומה
 שנקרא בלעז nature).

במחברת מנחם כלל במחברת 'בקע' את בקע לגלגלת עם כל פסוקי ביקוע. וכן כתב רד"ק בשרש 'בקע' [על פי רבי יונה ג'נאח]: **בְּקַע יָם וַיַּעֲבִירָם** (תהלים עח, יג) וכו', כולם ענין ביקוע. ומן הענין הזה **בְּקַע** לגלגלת בסגול, והוא מחצית השקל, לפי שנבקע מהשקל. ברשב"ם (בראשית שם): **בְּקַע**, חצי שקל. כמו [ו]נִטָּה [אֶת] יָדָךְ עַל הָיָם וּבְקַעְהוּ¹⁰ (שמות יד, טז). וממנו בחזקוני (שם): **בְּקַע**, משקלו שקל חלוק לשני חצאין, לשון [ו]נִטָּה [אֶת] יָדָךְ עַל הָיָם וּבְקַעְהוּ. וכן באבן עזרא (הארוך, כאן): **בְּקַע** חצי שקל, וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו. ובקצר: וטעמו, שקל נבקע בחצי. ובבראשית (שם): **בְּקַע** חצי שקל, מגזרת נְבָקַע (איוב כו, ח).

בסיפור אליעזר לא בא רש"י לפרש אלא לבאר את הרמז

בסיפור אליעזר פירש רש"י: **בְּקַע**, רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת. – הביא רש"י רק את הרמז, כי לא הוצרך לפרש מהו בקע, כי הפסוק בא להודיענו משקל הנזם, ומפרשתנו ברור שבקע משקלו כמשקל מחצית השקל. בין אם בקע היא מידת משקל או הוא שם מטבע.

לרא"ם בא לומר שבקע אינו מענין בקיעה

לדעת הרא"ם בא רש"י לומר שבקע הוא שם משקל מחצית השקל. ואינו מענין בקיעה, כי הבקיעה תהיה לחצאין ולזולת חצאין. – לדבריו בא רש"י לחלוק על כל המפרשים שלפניו ולאחריו.

פשוטו של רש"י

כמדומה שכוונת רש"י לפרש שבקע, אינו שם המטבע, כמשתמע מהתרגומים, אלא הוא שם משקל, [ואף לדעתו אפשר לומר ששמו יוצא משרש בקע, כדעת כל הפרשנים, כי הוא שוקל כשקל בקוע], שמשקלו כמשקל מחצית השקל. והפסוק בא להודיענו את משקל הכסף שנצטבר מפקודי העדה, ולא את כמות המטבעות שנאספו.

ע"כ טיפת דיו של רש"י. אנו מברכים בזה את הרב יצחק ישעיה וייס נר"ו על השמחה במעונו בנישואי נכדתו חיה הינדא יעקובוביץ תחי' עם ר' שלום אלתר נר"ו יהי רצון שיהיה זה בניין עדי עד ודור ישרים יבורך.

לט ט רְבֹועֵ הָיָה כְּפֹול עָשׂוּ אֶת־הַחֶשֶׁן זֶרֶת אֶרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחֲבּוֹ כְּפֹול: מהספר תורת הטעמים של ידידנו הרב אברהם ויסבלום עמ' רלד. הפיסוק הפשוט: רְבֹועֵ הָיָה, כְּפֹול עָשׂוּ אֶת־הַחֶשֶׁן. כלומר החושן היה רבוע, ועשו אותו כפול. לפי זה יהיה המשמעות שגודל חלוקה לפני הקיפול היה זרת על זרת, ואחר שקיפלוהו היה זרת על חצי זרת! אך אם כן תמוה הלשון, כי היה לו לומר רבוע היה החושן ויכפלוהו.

מתרצים הטעמים: רְבֹועֵ הָיָה כְּפֹול, / עָשׂוּ אֶת־הַחֶשֶׁן. ופירושו: רבוע כשהוא כפול – היה החושן בשעת עשייתו, ואורכו האמיתי כאשר היה פתוח – היה שני זרתות על זרת. והמלים עשו את החשן באו ללמדנו את אופן עשייתו שלא עשאוהו פתוח ואחר כך כפלוהו, אלא עשאוהו כפול מתחילה באריגה מיוחדת (רדב"ז מכ"י או"ח יו"ד סי' צא). ואמנם הלשון קשה קצת כי היה לו לומר רבוע היה כפול בעשייתו, או רבוע כפול עשו את החושן. הערה. ומכל מקום מצאנו חבר ללשון זו וְשִׁתִּי טְבַעַת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ מִתַּחַת לְזִרּוֹ עַל שְׁתֵּי צִלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו (לעיל ד ד). גם כאן נכפלת העשייה בצורה תמוהה. ולכאורה היה אפשר למנוע כפילות זו ע"י פיסוק כזה וְשִׁתִּי טְבַעַת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ מִתַּחַת לְזִרּוֹ, עַל שְׁתֵּי צִלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה – עַל־שְׁנֵי צִדָּיו. אך הטעמים לא פיסקו כן, וכאילו יהתעלמו מהעשייה הנוספת. ודבר זה ראוי להתבוננות, כי ע"פ הפשטות אין מקום לשתי פעולות להשתמש בכתר אחד. ואולי לשון הפסוק נמשך אחר הלשון בפרשת תצוה כח טז: רְבֹועֵ הָיָה – כְּפֹול, זֶרֶת אֶרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחֲבּוֹ, דהיינו שעשו את החושן כפי המצווה עליהם רבוע יהיה כפול, ויש לעיין.

מדפי בר-אילן על פרשת פקודי עט

אפרים חזן אפרים חזן הוא פרופ' אמריטוס, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן. מוגש באהבה לנכדתו זוהרה חזן-פוקס, הנכנסת לנועם עול מצוות. תגל בתורה, בחכמה ובמעשים טובים.

¹⁰ אין כאן עניין להגיה את רשב"ם וחזקוני, אלא להציג את המקרא כמו שהוא לפנינו.

עורי, שִׁפְתַּי אָמַת, שְׁפָה בְּרוּרָה

הכוזרי שואל במאמר השני (סעיף סז): "וכי יש לעברית יתרון על (יתר) הלשונות? הרי הן שלמות יותר ונרחבות יותר,"¹¹ והוא מוכיח את יתרונה של הלשון העברית בהוכחות שונות. באחת מהן הוא טוען:

הראית כיצד מתארת את 'המשכן', את 'האפוד' את 'החושן' וזולתם? היא נזקקה לביטויים מופלאים. מה יפס הביטויים שהיא מצאה, ומה שלם סדר התיאור! שם, עמ'¹²

120.

אמירה זו של ר' יהודה הלוי קושרת את סיום חומש שמות בתחילתו. שכן, כבר בראשיתו של השעבוד, בפרשת "שמות", הודגש במקומות שונים בדברי חז"ל (כגון: וי"ר לב, ה; מדרש שוחר טוב קיד), כי בזכות שלושה דברים נגאלו ישראל ממצרים, ובניסוחו המיוחד של הפייטן הקדוש ר' ינאי:

אִם שְׁלִישִׁיָּהּ / בְּנֵי אֲבוֹת שְׁלוֹשָׁה [א"ה. עם ישראל מכונה שְׁלִישִׁיָּהּ בישעי' יט כד]

עַל שְׁלוֹשׁ מִצְוֹת / נִפְדּוּ בְּזֶה חַג הַמִּצְוֹת

בִּיאֹר שְׁמֶם לֹא שָׁנוּ / וּלְשׁוֹנָם לֹא שָׁנוּ

וְסוּדָם לֹא גִילוּ / עֲבוּרָן בְּנֵי נִגְאָלוֹ¹³

שבחס רבים העתירו חכמינו זיכרונם לברכה על הלשון העברית עד שאמרו בשם רבי מאיר: כל הדר בארץ ישראל וקורא קריאת שמע שחרית וערבית ומדבר בלשון הקודש מובטח לו שהוא בן העולם הבא. תלמוד ירושלמי שבת פ"א ה"ג.

הקשר בין עניין ארץ ישראל ולשון הקודש נראה פשוט ומובן, אך השואל עשוי לשאול מה עניין לשון הקודש לקריאת שמע? מתברר, שר' מאיר ראה בדיבור בלשון הקודש הכרזה והצהרה של אמונה מוחלטת ותימדיית בקב"ה, השקולה כנגד אמירת קריאת שמע בוקר וערב. יתר על כן, הצעד הראשון בחינוך "כשהתינוק מתחיל לדבר, אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה". ספרי דברים מ"ו. ודוק, לשון הקודש קדמה לתורה, והיא התנאי ללימוד תורה. מדהימה בחריפותה התייחסות חז"ל למי שאינו עושה כך: "ואם אין מדבר עמו לשון הקודש ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאילו קוברו", שם. עד כדי כך!!!

א"ה. ועצור במלין מי יוכל! עם כל חשיבותה של לשון הקודש, הרי עם ישראל בזמנים רבים לא נשתמש בה לדיבור יום-יומי, אבל למדו והתפללו בה. רב סעדיה גאון עצמו כתב

¹¹ ספר הכוזרי הוא ספר הטענה והראיה לדת המושפלת לרבי יהודה הלוי, תרגם מערבית יהודית לעברית בת זמננו מיכאל שוורץ, באר שבע תשע"ז, עמ' 119.

¹² א"ה. הדברים באו אצלנו בגליון תרומה סז. ראינו להקדים לפרשה כמה מילים מספר הכוזרי מאמר ב אות סז אמר הכוזרי: היש לעברית מעלה על לשון הערב, היא [הערבית] יותר שלמה ורחבה ממנה, ואנחנו רואים את זה בעינינו.

ותשובת החבר על זה. אמר החבר: מצא אותה מה שמצא נושאה, נתדלדלה בדלותם וצרה במיעוטם. והיא בעצמה החשובה שבלשונות מקבלה וסברא.

הקבלה, שהיא הלשון אשר דבר בה ה' ית' עם אדם וחווה, ובה דברו שניהם, כאשר יורה על זה הגזר, אדם מאדמה, ואשה מאיש, וחווה מחי, וקין מקניתי, ושת משת, ונח מינחמנו, עם עדות התורה וקבלת דור אחר דור עד עבר עד נח עד אדם, ושהיא לשון עבר ובעבורו נקראת עברית, מפני שנשאר עליה עת הפלגה ובלבול הלשונות, וכבר היה אברהם מדבר בארמית באור כשדים שהארמית היא לשון כשדים, והיתה לו העברית לשון מיוחדת לשון הקדש, והארמית לשון חול, לכן נשא אותה ישמעאל אל הערב, והיו אלו שלש לשונות משותפות מתדמות, הארמית והעברית והעברית, בשמותיהם ובתהלוכותיהם ובשמושיהם.

ומעלתה מדרך הסברא לפי העם המשתמשים בה, במה שהיה צריך אליו מהמליצה כ"ש עם הנבואה הפושטת ביניהם, והצורך אל האזהרה ואל הנגונים והזמירות ומלכיהם משה ויהושע ודוד ושלמה היתכן שיחסר להם מליצה בעת שהיו צריכים אליה לדבר, כאשר תחסר לנו היום בעבור שאבד הלשון ממנו?

הראית ספור התורה, המשכן והאפוד והחשן וזולתם כשהוצרכו אל שמות נכריות היאך מצאו אותם עד תומם, וכמה נאה סדר הספור ההוא, וכן שמות העמים ומיני העופות והאבנים, וזמירות דוד, והתרעם איוב והתוכחו עם רעיו ותוכחות ישעיה ונחמותיו, וזולתם.

על הטענה על דלות הלשון העברית עונה ר' יהודה הלוי (בפי "החבר") שמצאנו בפרשתנו וכן בפרשה הבאה שפע מילים עבריות לכל כלי המשכן, ולמשכן ולחצר, בלי להזדקק למילים לועזיות.

¹³ א"ה. יש דעה בחז"ל שלא שינו את לבושם.

ספרים בערבית, וכן ר' יהודה הלוי. ידועים ספרים שנכתבו בערבית ע"י בעל חובות הלכות, הרמב"ם אבן גבירול, יהודה חיוג' ועוד. אבל לשון הקודש ללא קריאת שמע, וללא קיום מצוות, יכולה להקל על הרוצה להתקרב, אבל פחותת ערך עד לזרא!

חכמים הבינו יפה כי יכולת ההתחברות של היחיד אל העם היא במטען התרבותי המשותף, ברגשות העולים מזיכרון משותף, ובעיקר באמצעות טקסט משותף, שהכול בקיאים בו, מצלילים משותפים המתנגנים להם במוחו של אדם – לכל אלה דרושה לשון משותפת, שהיא הקוד לקשר בין אדם לאדם, ובלעדיה כל המטען המשותף לא יחבר ולא יקשר, וכמוהו כאוצר המונח בקופסה ואין מי שייהנה ממנו. זו אולי הסיבה, שבסופו של דבר נקבעו, פחות או יותר, נוסחי תפילה קבועים, החוזרים בפינו שוב ושוב, ולא תפילה ספונטנית ומתחדשת, משאת נפשם של בעלי רגש, ובעלי דבקות וכיסופים. ומעניין הדבר, הקביעות והסדר הם גם מעיקרי מרכיביו של המשכן.

הקישור הנפלא שמקשר יהודה הלוי בין עליונותה של הלשון העברית למעשה המשכן יש בו, אולי, משום הסבר לחזרות המרובות ולפרטי הפרטים המובאים בו. כביכול ביקשה התורה להציג בתערוכה רבת רושם את יכולתה של הלשון העברית, ואולי אף לקשור בין השראת השכינה במשכן להשראתה בפי נביאי ישראל באמצעות ניב שפתיים ולשון לימודים. ההקפדה ההלכתית על תקינות הלשון בתפילה ובקריאת התורה היא חלק בלתי נפרד מעניין זה.

כמו גאולת מצרים כך גם 'שיבת ציון' התאפיינה במלחמתו הנמרצת של נחמיה כנגד אלה, אשר בניהם: "חֲצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁר־דִּידִית וְאֵינָם מְכִירִים לְדִבֵּר יְהוּדִית" (עזרא [נחמי' יג:כד]). מאז ובמשך כל הדורות הדגישו מנהיגי ישראל וגדולי את קדושתה של הלשון העברית ואת חשיבותה, כפי שראינו מדברי חז"ל שהעלינו כבר.

פייטנים ראשונים העלו על נס את הלשון העברית ושרו את תהילתה. כך רבי סעדיה גאון בהקדמתו לספר "האגרון"¹⁴, הוא המילון העברי הראשון.

סֵפֶר הָאֶגְרוֹן לְלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ אֱלֹהֵינוּ מִן עַד וּמֵלֶאכֶי קִדְּשֵׁהוּ בּוֹ וְזִמְרוּהוּ סֵלָה וּבּוֹ יַעֲרִיצוּהוּ כָּל בְּנֵי עֲלִיּוֹן, שָׁפָה אֶחָת וּמִלִּים אַחָדִים הָיָה בְּכָל הָאָרֶץ לְמִיּוֹם בָּרָא אֱלֹהִים אֶדָם עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה. [א"ה. שינתי במקצת את הניקוד]

הנה כי כן, הלשון העברית היא הלשון שבה נברא העולם, היא לשונם של המלאכים ובה הם מקדישים ומעריצים את האל. זו גם שפתם של בני האדם כולם מברית העולם ועד דור הפלגה, שבו כלל הי את לשון בני האדם והם נפוצו לגוייהם וללשונויותיהם. מאז נתקיימה לשון הקודש בפי בני עבר בלבד, ונעשתה לשונם של בני ישראל. רס"ג ממשיך ומספר את תולדות הלשון העברית ושמירתה בפי העם עד לפועלו הגדול של הכותב, הלוא הוא ספר "האגרון", המילון לקודש, שבא לסייע לדוברי העברית ולכותבים בה.

הלשון העברית היא מעצם מהותה וייסודה של האומה, כבר בראשית דרכו של אברהם אבינו "שהוא מעבר הנהר והוא משיח בלשון עברי" (בר"ר מבי"ג). כך לאורך הדורות וכך גם בימינו. מלחמת השפות והמאבק בלשונות הזרות היו חלק מהותי בתקומת ישראל, לקראת ראשית צמיחת גאולתנו, [א"ה. ההייתה זו מלחמה לשם שמיים? ההשתתפו בה גדולי תורה? זו הייתה מלחמה בין **מסכילים** אם ילמדו את הכפירה בעברית או בלועזית] וגדולי ישראל ראו בנס התחדשות הדיבור העברי אחד מניצוצי הגאולה הברורים והבהירים ביותר, כדברי רבי משה כלפון הכהן, מגדולי התורה של קהילת ג'רבה המהוללה (י"ב שבט תרל"ד – ח"י טבת תש"י):

שפתנו העברית אשר כמעט מיום שגלינו ועד עתה היתה שכוחה ועזובה... ועתה הנה היא שפה חיה מדוברת כמעט בכל ארץ ישראל לגבולותיה. דרכי משה, ג'רבה תרצ"ה, עמ' 10.

¹⁴ האגרון לרב סעדיה גאון, מהדורת נ' אלוני, ירושלים תשכ"ט, עמ' 14-163.

החזרה אל הדיבור העברי היא בעינינו אחת ההוכחות הגלויות לפעמי הגאולה. ואכן, תקופת זו מתאפיינת בהתחדשות הדיבור העברי ובלמוד הלשון העברית בתפוצות ישראל. בקהילות שונות קמו אגודות המעודדות את הדיבור העברי ואת לימוד העברית, ודאגו להנחיל את העברית לדור הצעיר. לעניין זה נציג משהו משירתו של רבי דוד אלקיים, שחי במוגדור, מרוקו, לפני כמאה שנה יי שטירט, שירה ופיוט ביהדות מרוקו, ירושלים התשנ"ט, עמ' 2דד-316. רבי דוד היה בקשר עם תנועת ההשכלה [צ"ל ההשכלה], ומאן דגרס **הַשְׁכֵּל** בשי"ן ימנית לשון רַחֵם מִשְׁכִּיל (הושע ט, יד) לא משתבש כלל! העברית באירופה, ואף פרסם כתבות בעיתונות העברית שם, כגון 'הצפירה' ו'היהודי'.

שני שירי הלל ללשון העברית כתב רבי דוד, והם כוללים קריאה להתחדשות הלשון ולתקומתה:

שָׁפָה יָפָה, כִּפְרָח גִּנָּה בְּיָפֶיךָ / כְּנֻצִּים כְּשׁוֹשָׁנִים מִחֲמַדִּים
בְּאֵל יוֹצֵרָךְ בְּטַחִי וְעַדִּי עֲדֶיךָ / יַחֲדָשׁ שִׁשְׁוֹנֶךָ כְּלָשׁוֹן לְמוֹדִים
וּבְטִי שִׁירָה בְּלָשׁוֹן זֶהָב בְּלַחֲיָךְ / וְאֵל יִהְיֶה עֲטִי יָדְךָ כְּבָדִים
וּבְנוֹת הַשִּׁיר¹⁵ יִטְעֲמוּ מִן מִפְּרִיָךְ / עוֹמְדוֹת צְפוּפוֹת¹⁶ כְּפִינִים כְּצִמְדִים
5 עֶזְרִי נְדִיבִים מְשִׁיחִי עֲנֶיךָ / כִּימִי אוֹרָה וְשִׁמְחָה לְיִהוּדִים
וְעַדִּי כִּי יוֹצֵרָךְ יִשְׁלֵם נִשְׁיָךְ / עַדִּי הַיּוֹם צֵאתָ מִבֵּית עֲבָדִים

1. שפה יפה: פנייה ספרותית אל השפה עצמה. כפרח... מחמדים: על דרך 'כורז נתון בגנת חמד' בפיוט 'ימה נהדר מראה כהן גדול'¹⁷. 2. ועדי עדך: יופיך ותכשיטיך שהיו לך בעבר. כלשון לימודים: היא לשון הנבואה, על פי ישי נד. 3. ובטי: בטאי והביעי¹⁸. בלשון זהב: בלשון מובחרת וצחה, הצירוף על פי יה' זכא. ואל ... כבדים: הכתיבה תהיה קולחת ושוטפת, על פי שמי יזיב. 4. ובנות... כצמידים: הלשון העברית תהיה רהוטה וגמישה ונוחה לכתיבת שירה, עד כי ידמה, כביכול, שההשראה עומדת מאחורי הכותב בכל הודה ויופייה. 5. נדיבים: הם אוהבי הלשון העברית העוסקים בה ומשתדלים להחיותה. משכיחי ענייך: בפעולתם למען. כימי... ליהודים: על פי אס' ח:טז, כבימי מרדכי ואסתר, שנאמר בהם "ואל היהודים ככתבם וכלשונם" (אס' ח:ט). 6. ודעי... עבדים: הקב"ה יצא את העברית על ימי עוניה וסבלותיה, עד כי תחזור לשיא תפארתה ויופייה כימי יציאת מצרים ומתן תורה.

הכתובת המקדימה שיר זה מעניינת במיוחד: "פיוט זה לילדים וילדות המנגנים בבית הספר להתלמד בהברות ומשקל הנגונים בשירים וכלי זמר, והוא על יקרת השפה". מלבד מה שמלמדת כותרת זו על החינוך ועל דרכי החינוך במוגדור באותם ימים, היא מלמדת על המחבר המבקש להנחיל את אהבת הלשון העברית ולימודה לדורות הבאים. הפנייה אל השפה עצמה יוצרת קשר בין הקורא לנמענת, קשר זה מתחזק עם החרוז, כינוי קניין לנוכחת, העובר לאורך סופי הדלתות.

אכן, השיר בנוי על דרך פיוטי הגאולה המבקשים על עתיד טוב יותר ומתבססים על הבטחות הגאולה בפי הנביאים. הדימוי 'כפרח גנה' והדימויים המצטרפים יוצרים תחושה של התרענונות והתחדשות. גם בשירו השני הפייטן פונה אל 'שפת עבר' וקורא לה לשוב לימי קדמותה ותפארתה, כפי שעולה משני בתי השיר הראשונים:

עוֹרִי, שִׁפְתַּי אֶמֶת, שָׁפָה בְּרוּרָה / שָׁפָה בֵּין הַשְּׁפוֹת מֶה לָךְ נִרְדָּמֶת
שׁוּבִי לִימִי נְעוּרֶיךָ, הַדּוּרָה, / הַתְּנוּסָסִי וְאֵל תְּהִי נִכְלָמֶת

¹⁵ בנות השיר (קהלת יב, ד)

¹⁶ ע"פ המשנה אבות ה.

¹⁷ א"ה. האם פיוט אשכנזי זה היה כל-כך שגור על לשון ר' דוד אלקיים, עד כדי שישתמש בו כמטבע לשון? אולי גם עדות המערב אומרות אותו. צריך עדיין להפעיל את הדמיון למצוא קשר בין ורד בגינת חמד, ובין פרח גנה, כדי להחליט שהורד השפיע כאן.

¹⁸ מקשר בין ב.ט.ה ל"ה, ובין ב.ט.א ל"א.

הפנייה אל השפה בשני הפיוטים מעמידה את הלשון במרכז האמירה השירית. שני השירים משתמשים בסגנון שירי הגאולה וברמיזי מקראות המתייחסים לגאולה, ושניהם רואים בחזונו שפה חיה, רהוטה, המתנגנת בפי משוררים ונביאים ונותנת השראה ליוצרים. מכל מקום, אווירה של התחדשות היישוב והמאמצים לתחיית הלשון נושבת בשירים אלה, כמו בשירים אחרים של רבי דוד. הקשר הזה בין הגאולה ובין הלשון העברית, בין קוממיות ישראל לתקומת לשונו, מחייב אותנו לתת את הדעת על היחס המזלזל בלשון שבה נברא העולם, על הפגיעה הרעה בדיבור העברי שבפנינו, על חטא שחטאנו בביטוי שפתיים, בהתכחשות ובלעג למבטא המזרחי, השומר על ההבחנה בין אותיות הקודש, ולחזור ולתת ללשון העברית את מקומה הראוי לה בחינוך ובהוראה ובציבוריות הישראלית בכלל. א"ה. יש יחס מזלזל בלשון העברית לשון הקודש, יש התכחשות ולעג למבטא המזרחי. אנשים שבנעוריהם דיברו במבטא המבחין בין עי"ן לאל"ף ובין ח"י"ת וכ"ף רפויה מתביישים לדבר כך. אבל כפי הנראה גם בקרב בני-תורה, לא נראה שבלשון דיבורם ישובו למבטא העברי הנכון. אבל יש התעוררות מסוימת לפחות בלשון התפילה וקריאת התורה לשוב למקורות, אבל עדיין מעט מדי. גם בית כנסת שהקורא הקבוע בו משתדל לבטא נכונה ה, ח, ט, ע, צ, ק, וריפוי נכון של בגד-כפת, הרי כשנער בר-מצווה שאינו יודע בכל זה בין ימינו לשמאלו, ורק יודע את ניגון הטעמים מבקש לקרוא – מוסרים לו לקרוא ולהפטיר. וכדי בזיון. נקודה נוספת. אפשר לשמוע זקנים המבטאים נכונה במדה מועטה או רבה, אבל אינם שומרי מצוות, אני רואה בזה חשיבות מועטת אם בכלל, ללא השוואה לעלגי לשון שומרי שבת אע"פ שקריאת שמע שלהם ותפילתם לקויה בדיבור, אותם מבוגרים לא מתפללים כלל (אולי באים בחגים או בימים נוראים – מה שנקרא 'יותר טוב מכלום')¹⁹.

פֶּן לַחֲכָם וְיַחֲכֶם-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺

¹⁹ ב'לשונונו לעם' בתקופה הסמוכה לפני מלחמת ששת הימים (אמצע שנות תש"ך) כתב ד"ר ראובן סיון מאמר למען אחי ורעי אדברה. הוא מביע את שמחתו על עליית יהודי מרוקו, ומבטאם הנכון של הע' והח'. זה עבר בקושי אולי לדור הבא, ולא יותר.